

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHAT-NÂME'SİNDEKİ MUKALLİT, MUDHİK, KISSAHAN VE MEDDAHLAR

•Erbil GÖKTAŞ

a) Seyahat-nâme Üstüne Düşünceler ve Tartışmalar

Esas bakımdan coğrafya bilgisi vermekle birlikte tarih, etnografya, folklor, binalar, yollar, kültür ve dil bakımından da çok önemli bir eser olan Seyahat-nâme, üzerinde şimdi bile konuşulan ve tartışılan yönleriyle de ilgi çekmektedir. Özgün gözükme çabasıyla bazı zorlama ve uydurmaların olduğundan söz edilmektedir. Eskiden yazılmış kitapları okuyan Evliya Çelebi'nin, buralardaki bilgileri alarak kendi izlenimleriniymiş gibi aktardığı da olmuştur kuşkusuz. Bu konuda Atsız şu örneği vermektedir: Evliya Çelebi Viyana'da bulunduğu sırada İmparator'dan izin alarak kuzeyde Brandenburg, Danimarka, Hollanda ve batıda İspanya'ya kadar gittiği hakkındaki yazıların hiç bir değeri olmadığıdır.¹ Ancak bazen abartı ve uydurma gibi gözükene bilgilerin de doğru olduğu su götürmez bir gerçektir.

Evliya Çelebi'nin eseri 17. yüzyıl üzerine araştırmacılara çoğu alanda önemli bilgiler vermektedir. O zaman bulunup da, bugün bulunmayan köyler, kasabalar, camiler ve mezarlar hakkında yazdıkları birinci derecede kaynak değeri taşımaktadır. Abartılı ve düşsel yanlarına karşın birçok bakımdan önemli, ciddi incelemelere konu olabilecek bir eserdir. Bu anlamda kültür tarihimizde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu temel kaynaktan bilimsel sonuçlar çıkaran çalışmalar da yapılmıştır. Bu bağlamda bizi ilgilendiren yönüyle Özdemir Nutku'nun kültür tarihimizi, Türk tiyatro sanatının kaynaklarını ele alan kitapları bilimsel anlamda Evliya Çelebi'nin bu konuda yazdıklarını değerlendirmiştir.²

Seyahat-nâme'nin bütünü üzerinde gerçek bilimsel çalışmaların yapılabilmesi içinse, bu eserin karşılaştırmalı ve çok doğru bir basımının yapılması gerektiğinden söz edilmektedir.³ İsmet Parmaksızoğlu ise Evliya Çelebi'nin Seyahat-nâme'sindeki olayları, efsane kahramanlarıyla tarihi

* Araştırma Görevlisi, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Bölümü.

¹ N. Atsız, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden Seçmeler*, Cilt: 1, İstanbul 1971, ss: I-XXII.

² Bkz. Özdemir Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikayeleri*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1978

Bkz. Özdemir Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972.

Bkz. Özdemir Nutku, *Tarihimizden Kültür Manzaraları*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1996.

³ N. Atsız, a.g.y., s. LX.

kişileri, hem adları bakımından, hem de yıl, yani kronoloji bakımından birbirine karıştırdığını söylüyor. Hatta Osmanlı tarihiyle ilgili olarak anlattığı olaylarda da bu kargaşaya rastladığımızı belirtiyor. Örneğin, Ankara bozgunundan sonra Çelebi Mehmed'in Timurlen'ki büyük bir yenilgiye uğratıldığını, onu Tokat kalesine kapanmak zorunda bıraktığını söylemektedir. Gerçekte olay, Çelebi Mehmed'in Amasya yöresinde kendi egemenliğini kurma çabalarıyla Canik ve Yeşilirmak çevresinde Türkmen beyleriyle olan uğraşımın saptırılmış ve abartılmış olarak ağızdan ağıza yapılan anlatımlarla 17. Yüzyılda büründüğü biçimi gösteren bir söylentidir. Yine Kanuni'nin saltanatının ilk yıllarında Mısır'da baş kaldıran Hain Ahmed Paşa'yı cezalandıran Evliya Çelebi'nin dediği gibi Piri Mehmet Paşa değil, Pargalı Makbul İbrahim Paşa'dır. Evliya Çelebi'ye göre İstanbul'un fetih stratejisi ta Orhan Gazi veya I. Murat zamanında belirlenmiş ve bu taktiği onlara Sultan III. Alaeddin Keykubat ile Hacı Bektaş-ı Veli öğretmişlerdir. Bu öğretinin bir sonucu olarak Osmanlılar Rumeli'ye geçmişler ve İstanbul'un kara yönünü ele geçirerek kenti ablukaya altına almışlardır. Gerçekte bu üç kişinin bir araya gelmelerine yaş bakımından olanak bulunmamaktadır. Ancak bu anlatıdan yola çıkarak Türklerin İstanbul üzerine besledikleri tutkunun ne kadar eski ve köklü olduğunu bize tanıtmak bakımından ayrı bir değeri bulunmaktadır.

Parmaksızoğlu bu şaşırtıcı örnekleri daha da artırmanın olanaklı olduğunu, o bakımdan bu eseri bir tarih kaynağı olmaktan çok, halk kültürü, toplumbilim, insanbilim vb. bakımından incelemenin ve değerlendirmenin iyi olabileceğini söylemektedir.⁴

Parmaksızoğlu, *Seyahat-nâme*'nin çeşitli yayınlarındaki aksaklıklarının üzerinde de durmuştur. Bunlardan en önemlileri olan Pertev Paşa nüshasına dayanılarak yapılan A. Cevdet Bey yayını ile Topkapı Sarayı Bağdat nüshasına dayanılarak yapılan Zuhuri Danışman yayınında yer ve kişi adları bakımından farklılıklar olduğu belirtilmektedir. Örneğin, yazma nüshada "İzmirye" olarak bulunan bu sözcük "Smırna" ile yakın benzerliği olan "İzmirme" olarak kullanılmıştır. Yazma nüshada "maide-i Musi" olarak yer alan sözcük, A. Cevdet yayınında "maide-i İsa", Danışman yayınında ise "İsa sofrasıdır" biçiminde yer almıştır. Bunun gibi altmışın üzerinde örnek veren Parmaksızoğlu, Danışman'ın "Türkçeleştirme"si üzerinde de durarak bazı okuma yanlışları bulunduğunu belirtmektedir. Örneğin, "Cübbe Ali"yi "Cebe Ali", "Naldöken"i, "Naldögen", "Müsellemi", "Müslüman", "Matei"yi, "Matı" yazması karşısında, Danışman'ın "Türkçeleştirme" konusunda acelecilik ettiğini söylemektedir.⁵ Bu konuda ise Danışman'ın on kadar yanlış üzerinde duran Parmaksızoğlu buna karşın *Seyahatnâme*

⁴ İsmet Parmaksızoğlu, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, ss: XI-XVIII.

⁵ A.g.y., s. XXI.

üzerine Türkçe'deki en kapsamlı yayının bu olduğunu kabul etmelidir. Çünkü Danışman yayınının dışındaki çoğu yayınlar ya yarım kalmış, ya da "Seçmeler" biçiminde okuyucuya tanıtılmıştır. Zuhuri Danışman tüm bu belirtilen eksikliklerine karşın 15 cilt olarak bu eseri yayınlatabilmiştir. Üçdal Neşriyat'ın 10 cilt olarak yayınladığı *Seyahatnâme* de vardır. Bir de 1992'de ölen Orhan Şaik Gökay'ın ölümünden önce gerçekleştirdiği *Seyahatnâme*'nin 1. Cildi Yapı Kredi yayınlarından Şubat 1996'da çıkmıştır. Transkripsiyonlu bir basım olarak gerçekleştirilen bu eserin 2. Cildinin de aynı biçimde yayınlanması bu konudaki açığı büyük ölçüde kapatacaktır. Ancak Danışman'ın yayını gibi bir çalışmanın gözden geçirilerek yeniden yayınlanmasına da gereksinim vardır.

Sözünü ettiğimiz yayınların yanı sıra N. Asım Yazıksız'ın *Seyahatnâme*'nin tümünü hazırlamaya girişip de ancak 5 cildini tamamlayabildiği bir çalışması vardır. Bunların dışındaki çalışmalar ise "Seçmeler" biçimindedir. M. Nihat Özön, R. Ekrem Koçu, N. Atsız, M. Aksoy-S.R. İskit, İsmet Parmaksızoğlu bu kategoride anılması gereken adlardır. Bir de M. Cavit Baysun'un İslam Ansiklopedisi'ndeki konuyla ilgili makalesi önem taşımaktadır.

b)Evliya Çelebi Seyahat-nâme'sindeki Mukallitler

Orhan Şaik Gökay'ın Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonunda "mukallitler", 309. Sayfada "el-Faslü's-sadis ve erba'in Esnaf-ı hoş-sohbet nediman-ı mukallidan" başkanlığıyla yer almıştır. Zuhuri Danışman'ın Türkçeleştirdiği yayınında, 2. Cildin 317. Sayfasında "Hoşsohbet mukallit nedimler" başlığıyla gördüğümüz bu kişiler hakkında her iki yayında da şu bilgilere rastlamaktayız:

Bunlar 500 nefermiş. Pek eski bir zümre olup kökeni kutsal kitaptaki Habil'le Kabil'in öyküsüne kadar uzanmaktadır. Kabil, Habil'i öldürdükten sonra insanoğulları iki bölüme ayrılmış. Bir bölümü katil olan Kabil'in bir bölümü de mazlum olan Habil'in yanını tutmuş. Bunlar arasında kan olduğundan her iki yan da birbirinin açgözlülüklerini kötileyip tarz ve hareketlerini taklit ve hicvederlermiş. Sonra Hazreti Musa zamanında Heccam* adında bir mukallit Firavun'un meclisinde, dili peltek olan Hazreti Musa'yı taklit edip Firavun tarafını sevindirmiş ve Hazreti Musa'yı hiddetlendirmişti. Nihayet Hazreti Musa bir gün Tür dağında Tanrıyla konuşurken, "Tanrım Firavun meclisinde Heccam beni taklit ettiğinden ben çok üzuldüm, onu kahret" deyince, Tanrı, "Sevgilim, Firavun'u taklit etmeyip de seni taklit edenin bütün durum ve hareketleri kabulümdür. Seni taklit ederek öğündüğü için taklidi sahidir, ona cennet nasip eyledim"

* Buradaki Heccam adını. Danışman "Hümam" olarak aktarmıştır. Ben Gökay'ın yayınındaki biçimiyle aktarmayı uygun buldum.

buyurmuş. Buradan yola çıkarak pek çok kitapta, taklit çok eski olduğundan sonraki bilginler fetva kitaplarında "mukallidin imanı sahihtir" demişler.

Sonra taklit ve hiciv, Kureyşlilerin yüksek şairleri arasında yayılmış. İmrü'l Kays hicivciymiş, o da anadan doğma körmüş. Ebü Cehil ve Ebü Leheb gibi Kureyş büyükleri ile sohbet edip geçinirlermiş. Bir gün Hazreti Muhammed'i bir meclise davet etmişler. Busayri'yi de uyararak, "Muhammed yetimi gelince bir hicve âgâze eyle kim Muhammed müte'llim ola" demişler. Ancak Busayri, Hazreti Muhammed'i öylesine över ki, Kureyşliler buna çok kızarlar. Busayri içinden gelerek öyle yaptığını ve müslüman olduğunu orada açıklar. Hazreti Muhammed karşısında dua edip ellerini yüzüne sürünce gözleri açılmış. Selman-ı Pak belini bağlayıp şairlere ve kasidecilere onu pir eylemiş.

Hazreti Muhammed zamanında taklitçi (mukallit) Şever'miş. Danışman 'Şur' diyor). Şever'in Hazreti Muhammed'e yakınlığı varmış ve ona inanmayanları öylesine hicvedermiş ki, Hazreti Muhammed gülmekten katılmış. Kureyşliler kendi taklitlerini duyunca "taklit tahkiktir Ya Muhammed! Bizde bu hareketler varid" diye yersiz hareketlerinden vazgeçip huylarını düzeltirler, hicvedilmek korkusundan çoğu müslüman olurmuş.

Evliya Çelebi mukallitlerin pirinin Şüre'l Habib olduğunu, mezarının Kilis'in kuzeyindeki bir tepe üzerinde bulunduğunu söylüyor. Mezar taşının tarihini kaydettiğini, ancak bunu daha sonraki ciltlerde yazacağını belirterek (çoğu kez unuttuğu gibi bunu da unutup ve hiç bir ciltte yazmıyor) burasının ziyarete açık bir yer olduğunu da sözlerine ekliyor.

Mukallitler üzerine Gökyay'ın yayınının 310-311-312 sayfalarında yer alan diğer yazının başlığı şöyledir:

"Ezin-canip-i astane-i islâmbolda meşhur-afak olan nüdama-ya mukallidinin pesendide mudhikan alüfte-gânlarından Murad Han Gazi gibi rind-i cihan bir padişah-ı cem-cenabın huzurunda taklit idüp hubut-ı halt-ı kelâm itmeden âb-ı rüyıyla suhan-perdazlık iden pehlivan mukallidleri beyan ider." ⁶

Zuhuri Danışman ise yukarıdaki başlığı şöyle Türkçeleştirmiştir:

"İstanbulda Meşhur Olup Dördüncü Murat Huzurunda Halt ve Sözünu Esirgemenen Laf Ebeliği Eden Mukallidler." ⁷

Evliya Çelebi bunların hepsinin başının Sultan Ahmed'in meclisinde bulunup hatt-ı şerif ile nedimlere, kasidecilere, gölge oyuncularına baş olan Kör Hasan oğlu Mehmed Çelebi olduğunu söylüyor. Dedesi Yıldırım Beyazıt zamanında Kör Hasan adıyla anılırmış:

⁶ Orhan Şaik Gökyay, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* (Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini), 1. Kitap. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996, s. 310.

⁷ Zuhuri Danışman, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 2*, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1969.

"Evvvela ser-seçme Sultan Ahmed Han meclisiyle şeref-yab olup hattı şerif ile nüdamalara ve kıssahana mukallidin ve can-bahşa şer-çeşme olan hayal-ı zılcı KÖR HASANZADE MUHAMMED ÇELEBİ dedeleri dahi Yıldırım Han asrında KÖR HASAN namıyla yad olur bir rind-i cihan müsaheb-i Yıldırım Han imiş."⁸

Evliya Çelebi bu konudaki uygun hikayesini de şöyle anlatıyor:

Yıldırım Beyazıt bilginlerin hepsini, devlete aykırı davrandıklarından dolayı kızarak bir yere kapatır. Üç gün üç gece burada tutar. Araya kim girse girsin affetmez. Ulemayı yakmak için odunlar yığılmaya başlanmışken KÖR HASAN çıkagelir. Papaz kılığında girmiş olan KÖR HASAN'ın giysileri metropolittir. Padişah onu bu halde görünce gülmekten "bitap" düşer. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

YILDIRIM-Nedir bu kıyafet kafır?

KÖR HASAN-Kafiristan'a gitmem gerek, ben de bu kıyafetle gitmeyi makbul buldum, böyle tedbil-i kıyafet...

YILDIRIM- Orada ne yapacaksın melun!..

KÖR HASAN- Padişahım işittim ki, sekiz yüz kadar yazarı, müsannifi, şeyhülislamı, Bursa mollasını, bilginleri, fetva vermeye yetkili fakihleri ateşte yakacaktımsınız. Fetva verecek ulema kalmadığına göre elbette hıristiyan papazlarına muhtaç olacağız. Bu yüzden kırk elli papaz istemeye bir kulunuzu göndereceksiniz, bari kulunuzu gönderiniz, bu kıyafetle...

YILDIRIM- (Susar) Ya Hasan, büyük dedelerimin ruhu için hepsini zulmettiklerinden dolayı ateşte yakacaktım ama senin güzel sözlerin için hepsini affettim.

KÖR HASAN- (Parmak kaldırıp şükranlarını sunarak) Varayım kadıları da müslüman edeyim. Bir daha zulümden vazgeçsinler. Zulmederlerse kelleleri taş dibinde ezilir.

Bundan sonra Yıldırım'dan ulemanın affedildiğine dair ferman alan KÖR HASAN mahpushaneye gidip kapısını kırar ve şöyle der:

KÖR HASAN- Ey bilginler padişahım bencileyin acız, asi ve mezmûm mukallid kulunun ricasıyla sizleri affetti, müjdeler olsun.

BİR BİLGİN- Ey nedim Hasan! Allah seni iki cihanda mutlu kılsın. Uzun ömürler versin. Sen dünyada hüznü kalpleri sevinçli, viran gönülleri mamûr ettin. Kulların rabbi senin soy ve sopunu dünya durdukça devam ettirsin. Senden sonra gelen neslin gelecek padişahlara has nedim ve muazzez olsunlar.

BAŞKA BİLGİN- Hadi gidip padişahın huzuruna varalım, ondan af dileyelim.

⁸ Orhan Şaik Gökyay, a.g.y., s. 310.

Onun için bu mukallitlerin başı Hasanzâde bütün bilginler arasında makbul bir kişiymiş. Haftada iki defa padişah Murad'ın karşısında mukallitlik edermiş. Önce özür dileyip şu beyiti okumuş:

Ger hod heme ayıpha der in bende deresi

Her ayıp ki sultan bi pesend hünerest

Sonra şakaya başlanmış. Marifetli bir kişiymiş. Arapça, Farsça bilirmiş. Müsikişinas biri kişi olup ilm-i advar'ın ikinci Farabi'siymiş. Şehbaz, tâ'lik yazısında hattat, beste ve nice sergüzeşt sahibi, levent fişenkbaz velhasıl Cemşit gibi bin hünerli bir kimse imiş. Çok cömertmiş, Şeyh Şazile'den sonra gölge oyununu ünlendiren oymuş. Gölge hayali perdesi içinde bir küçük perde daha kurup gayet ince tasvirlerle gölge oynatmak onun buluşuymuş. Çok zampara olduğundan gölge oyununda civan Nigar taklidi, Bekri Mustafa ile Dilenci Kör Arap taklidi, hoppa ve dilsizler taklidi, Mirasyedi Celebi, Devrani Çelebi, dilenci Arap ve Arnavud taklidi, üç eşkiya çelebisiyle Havva Bin Nigar'ın hamama girip Gazi Boşnak hamamda civan Nigar'ı basıp Karagöz'ü kirinden üryan bağlayıp (Danışman"...anadan üryan" diyor) hamamdan çıkmasının Hacı Ayvad babası Şerbetçizade'nin taklidi, velhasıl gölge oyununda üç yüz parça taklidi varmış ki, hiç bir mukallit onun benzerini yapamazmış. Bir kere dinleyen muhabbet edip elbette doğru yolu bulurmuş; çünkü bütün taklitleri tasavvuf bilimine dayanırmış. Böyleyken adam gülmekten bayılmış

Evliya Çelebi bunları anlattıktan sonra ünlü mukallitleri sayıyor, onlar hakkında açıklamalar yapıyor. Bu mukallitler şunlardır:

KARAGÖZ VE HACİVAD (HACI AYVAD)

Hacivad, Bursalı Hacı İvaz'dır. Selçuklular zamanında Yorukça Halil adıyla anılmış. Hazreti Muhammed'in peykiymiş. Yetmişyedi yıl boyunca Mekke'den Bursa'ya gidip gelirmiş. "Efeli oğulları" adıyla ataları şöhret bulmuş. Bu hanedan zağar köpekleriyle ünlüymüş, ki hala halk dilinde "Efeli oğlu" zağarı gibi neylersin" diye darbimeseli bile vardır.

Evliya Çelebi bundan sonra "El-keîâmü'l-yecerrü'l-keîâm mazmünca hikâye-i münasip" başlığıyla uygun öyküsünü anlatmaya başlıyor:

Bu Efeli oğlu Bursa'dan Mekke'ye giderken Haremyn arasında Arap eşkiyası Efeli oğlu Yorkça Halil Hacı Ayvad'ı öldürüp defneylemişler. Efe oğlunun köpeği Arapların yanında kalmış. Sonra bu Araplar Şam'a gidip çarşıda gezerlerken köpek, bu Arapları kudurmuş gibi kapmaya başlayıp diğer adamların ayağına yüzünü sürüp kendi diliyle yalvarmış. Halk bunun Efeli oğlunun köpeği olduğunu anlayıp Arapları yakalamışlar ve hakime götürmüşler. Handaki odalarında arama yapıp orada Hacivad'ın sapanını, baltasını, konturasını, zilleri ile kanlı elbiselerini, Bursa'ya götüreceği mektupları bulup bütün Arapları hemen Sinaniye Çarşısında sırayla asmışlar. Garip köpek de Arapların altına varıp soğuk bir "ah" çekerek ölmüş. İşte Hacivad böyle bir postacı, Nedim ve Hazreti Muhammed'in takipçisiymiş.

Karagöz ise, İstanbul tekfuru Konstantin'in postacısıymış. Edirne yakınındaki Kırkkilise'den söz bilir, cihan ayyarı bir kıptiymiş. Adına Sofyozlu Karagöz Bali Çelebi derlermiş. Konstantin yılda bir kez Alaaddin Selçuki'ye gönderdiği zaman Hacivad ile Karagöz'ün birbirleriyle konuşmalarını o zamanın hünerlileri gölge oyununa koyup oynatırlarmış. Ama adı geçen Hasan oğlu, Hacivad'dan, Karagöz'den akşamdan sabaha kadar on beş saatte iki tasvir oynatıp çeşitli kafiyeli taklitler yapıp herkesi hayrete boğarmış. Bu Hasan oğlu, gölge oyununa ait öyle şiirler okurmuş ki, onu görenler ledün bilimi sahibi sanırlarmış. Bir gazeli şöyledir:

Gel ey ehl-i nazar zann eyleme bu hayme-i hali
Derun-i pür-'acâyibdür tecessüs eyle ahvâli
Görünürden görünmez dirler 'alemde çöpsüz çokdur
Zuhur eyler temaşa ile bir kez nice ahvâli

Kısacası öyle yerinde beyitler okumuş ki onu görenler büyük bir şair sanırlarmış. Arada nefes almak için çadırından dışarı çıkıp dört fincan kahve içer, keyfi gelince eteklerini beline dolayıp ayak taklidine başladığı zaman dinleyenlerin gülmekten göbekleri düşürmüş. Ama her sözünün sonu hikmetmiş. Onu dinleyen dünyadan ibret alırmiş. Evliya Çelebi onunu için "Kırk yedi yıl bu hakir nice bin pehlevan gördüm amma böyle bir nüktedan ve zarif herif-i mukallit görmedüm" demiştir.

MUKALLİT AKBABA:

Dergâh-ı Ali yeniçerilerinin zağarcılar odasından bir söz sahibi, hazır cevap, nükte şinas bir kişiymiş. Bağdat'a IV. Murad'ın önünde hikaye ve fikra anlatarak onu eğlendirmiş.

MUKALLİT KAHVECİZADE:

Danışman'ın yayınına almadığı bu kişi hakkında Gökyay'ın yanında şu bilgileri görüyoruz: Şehir oğlanıymış. Cevri Çelebi'nin on iki lisan üzere Şeyhzade hicvi okumada zamanın eşi bulunmayan birisiymiş.

ÇÖĞÜRCİ SARI CELEP:

Danışman'ın "Sarı Recep" diye aktardığı bu kişi çöğürde külliyyat sahibiymiş. Şakalı taklit biliminde Nasrettin Hoca'dan ders aldığı sanılmış. Boğuk Kaptan, Mustafa Forsa, Rumelihisarı, Tiryaki Ağazade -IV. Murad'ın tütün içerken baskın yapıp yakaladığı kişi- taklitleri yaparmış ki, "adem gülmeden gâş olur" yani kendinden geçermiş.

MUKALLİT ÇAKMAN ÇELEP:

Danışman'ın "Çekman Çelebi" diye aktardığı bu kişi on yedi dil üzerine "kıssahan" taklidi yapmakta dünyaca ünlüymüş. (Danışman yayınında "kıssahan" sözcüğünü budamış.)

MUKALLİT SÜLEYMAN ÇELEBİ:

Lakabı "Çıkrıkzade" olan Süleyman Çelebi cihan rindi bir kişiymiş. Bir derviş bir bakkaldan biraz bal istemiş. Bakkal da vermemiş. Derviş bakkalın balına bir efsun etmiş. Sonra bir cariye bakkaldan bal alıp götürmüş. Baldan yiyen Cariye, Efendi ile Karısı yellenmeye başlamışlar. Kadı'nın huzuruna varmışlar. Hekim ile Muhzırbaşı da baldan yemişler. Onlar da özel sesiyle "çart çart" diye yellenerek Muhzır ile Bakkal'ı kadı önüne getirmişler. Bakkal, "Hayır, ben bir güzel bal verdim" diyerek baldan bir parmak yalayınca o da "hartkeşliğe", "part part" sesleriyle edep dışı yellenmeye başlamış. Kısacası on bir kadar adam ortalığı rahatsız etmişler.

Bu durumu Çıkrıkzade taklit edince Evliya Çelebi'nin deyiimiyle "adamın gülmekten canı gidip ölüm kıyıları görünmeye başlamış". "Seyir taklitleri" de ona göreymiş.

MUKALLİT CİLVE ÇAVUŞ:

Vezer Kara Murad Paşa'nın alay çavuşuymuş. Tanesi ellişer dirhem otuz üç taneli tesbihi, bir büyük çakısı varmış. Sanatlı, çevganlı, hanedan bir adammış. Taklitte maharetliymiş.

MUKALLİT SİMİTÇİOĞLU:

Ayandan muhteşem bir mukallitmiş. İnsan ona "bir fasletsenize" demeye utanırmış. Ama kendi kafasından bir taklit yapınca insan hayran kalırmış. Ancak kendisi hiç gülmezmiş.

MUKALLİT ŞEBEK:

Evliya Çelebi onu şöyle anlatıyor: "Allahümme 'afina şebek disen bir mashara köpeği idi kim adem gülmeden çatlardı ve gayrı taklitlerde dahi seri'ül kalam idi".

MUKALLİT ŞENGÜL ÇELEBİ:

Mevlevi tarikinde, bazen gülşeni bir şakrak, hafif akıllı bir mukallitmiş. Hacıvad çorbacının acemi oğlanlarıyla gece İstanbul'da kol dolaştığını taklit edermiş. Her birini özel lehçesiyle çorbacıya hitap ettirip çorbacıyı da onlara azarlatırmış. Ellerindeki feneri arkadaşı götürmekten aciz olup o arkadaş feneri çorbacının atının eğerine hotos gibi asarmış. At da fanus ışığından ürküp çorbacıyı yere vurmuş. Bütün neferler kaçarlar, zavallı çorbacı da, "Bre gelin yoldaşlar, bu karanlıkta at altında kaldım, beni kurtarın! Çabuk olun dört kişiye bir mangır vereyim. Varın... Paylaşıp silah

olarak Revan seferine hazır olun" diye bağırır. Yanına kimse gelmeyince, "Varın evime haber edin, çoluk çocuğum gelip beni kurtarsınlar" diye bağırır, kimse işitmezmiş. İşte bu durumları taklit edince, insanın gülmekten burnu kanarmış.

MUKALLİT SURNA AHMED ÇELEBİ:

Şengül Çelebi'nin biraderiymiş. Asrın teki bir mukallit olup her taklidi bir maharetmiş. Kendisi de tiryaki olduğundan, tiryaki taklidi yapınca insanı hayran edermiş. Tiryaki olup tütün doğrarken elini bıçakla kesip bir sanatla parmağından o kadar kan akıtmış ki, sonunda kendinden geçip yatarmış. Biraz sonra kalkarak parmağından kan aktığı halde "rüyamda gördüm, senin bu kanın dinme ihtimali yoktur. İlle bir dilber kanına yapışıp alınca süre" diye alınca bir elif çekermiş ve anında kanı dindirmiş. Bu sırrına simyacılar bile akıl erdiremezlermiş. "Suma böyle bir mukallit pehlevan idi hakka kim pehlevanlıkdur". (Danışman bu son cümleyi de yayına almamıştır).

MUKALLİT SALİH ÇELEBİ:

Danışman'ın "Ablak Çelebi" diye başlık attığı bu kişi Şengül Çelebi'nin oğluymuş. Babasından ve amcasından ziyade, hanende mukallit, has mahbup, beyaz, ablak ve soblak bir çelebiymiş.

KARA MUKALLİT MUHAMMED:

Danışman'ın "Mukallit Kara Mehmet" diye değindiği bu kişi Karadeniz Boğazında Büyükdere'de oturan varlıklı bir kimseymiş. İnsanları taklit etmezmiş. Tanrının yer yüzünde yarattığı ne kadar haşarat ve hayvanlar varsa hepsini sesleriyle taklit edermiş. Köpekle kedinin, kedi ile farenin birbiriyle olan durumlarını taklit etse veya bir mahalle köpeğinin diğer bir mahalle köpeğiyle dövüşmesini yahut bir devenin erbain'de kükreyerek diğer develere hücumunu taklit etse gerçek sanılmış. Horoz, turna, kaz, karga, ördek, karatavuk, sarı asma, serçe, bülbül ve diğer uçanları hazin sesleriyle taklit edince defalarca yanına bülbül ve karatavuk gelir, düşmanca ötüşürlermiş. Acayip, garip ama dindar bir adammış.

Evliya Çelebi'nin "Ve Mukallit..." diye başlayıp 15 satırlık yerin boş kaldığı 212 b bölümünde -Gökyay'ın yayınında sayfa 312- bu durumun diğer mukallitleri de yazmak için boş bırakıldığı anlaşılıyor. Evliya Çelebi, burada birden "bozacılar"a geçerek bir daha "mukallitler"e gelmiyor.

Ancak mukallitler yukarıda dediğimiz en yoğun bölümden önce bir bölüm vardır ki kafa karıştırıcıdır. Gökyay yayınının 223. Sayfasında "Esnaf-ı "Kasımpaşa Mukaddemleri" başlığını Danışman, "Kasımpaşa Mukallitleri Esnafı" diye Türkçeleştirilmiş. Aşağıda değineceğimiz üzere "taklit" ile ilgisi bulunmayan bu bölümden yola çıkarak "mukallitler"i netleştirmek istiyorum:

"Sonradan bir edebiyat türü olan hikaye Türklerde mim sanatını gösterir. Çünkü haki, mim karşılığında kullanılmaktadır. Osmanlı Türklerinde mimus, hikaye ile değil, taklit deyimi ile anlatılmıştır. Mim sanatçısına da mukallit denilir. Taklitli anlatım daha sonra meddah yoluyla yürütülmüştür. Arapların kassas, İranlıların kıssahan dedikleri meddah 18. yüzyıla dek yalnızca dinsel konuları ve destanları anlatan kişiydi. Sonradan konularını serüvenlere oturup işin mizah yanını geliştiren meddah'lar, sanatlarını mukallit'in sanatına yaklaştırmışlardır.⁹

Gerek yukarıdaki alıntıyla, gerekse daha önce değindiğimiz mukallitlerle ilgisi bulunmayan bu kişiler tersane kethüdalarının eli altında bir alay tayfaymış. 155 nefermişler. (Danışman bu sayıyı 150 olarak veriyor.) Tersanede donanma yerinde bu zalim kişiler kemerlerine yüz, yüz ellişer kuruş koyup gözü bağlı kör gibi garip kişileri bozahane, meyhane, niğarhanelere götürdükten sonra "bu kadar devlet malı yidin" diyerek küreğe gönderirlermiş. Altı ay sonra eline bir akçe verip salıverirlermiş. "Eğer hoşuna gittiyse ilkbahar da yine gel de iki bin akçe al" derlermiş. Garip, acayip, cihan dolandırıcısı bir tayfaymışlar ki, kürek erbabını bularak işsiz güçsüz adamları bu suretle kürek çekmeye göndererek kâr ederlermiş.

Evliya Çelebi konu başlığında "mukallit"leri anlatmasa bile, başka konuların içinde yer yer değindiği de olmuştur. Bu bağlamda saptadıklarım şunlardır; "Fünün-ı ahir" başlığıyla 2. Murad dönemindeki kişilerden söz ederken şair ve meddahlara da değinir. Mukallitlerle ilgili bölüm şöyledir:

"Ve isneyn gicesi cemi bazbanlardan veled-i zinanın yetmiş çilelerinden ibtida ser-şebbazan Kör Hasan oğlu ve damadı Musalli Çelebi mukallit Çofût Hasan ve Akbaba ve Sarı Celeb ve Çakman Celeb ve Simitçizade ve çengilerden Pittıkoğlu ve Parpûl kol. ve Osman kolu ve Nazlı kolu ve Ahmet kolu ve şehir oğlanları kolları cem' olup tâ sabaha dek Hüseyin Baykara meclisleri olur. Ve selase gicesi islambol'un yetmiş tasta geçme ve bin çemberden geçmiş cihanı çekmiş çevirmiş' atik köhne kocalar ile sohbet-i has idüp her birinden bir hisse hasıl edüp mahsül dererdi".¹⁰

"Mudhik"leri ve "hokkabaz"ları anlattığı ve bunları kollara ayırdığı bölümünde de "mukallit"lere değinir. Bu kolları "mudhik"leri anlatırken vereceğimden şimdi yalnızca "mukallit"lerin bulunduğu kollara değineceğim.

"Andan üçüncü şehir oğlanı Kapucuoğlu 'Osman kolu' bölümünde mukallitlerle ilgili şu bilgilere rastlıyoruz: Bunlar 400 nefermiş. Aralarında çingene hiç yokmuş. Bir alay cihan rindi, Küçük 'Ömer-i 'Ayyar, hilekar şehir oğlanları tayfasıymış. Her biri asrın tek hanende ve sazende taklitçileridir ki, eskiler bunların yanında dilsiz kalırmış.

⁹ Özdemir Nutku. IV. Mehmet'in Edirne Şenliği, s. 5.

¹⁰ Orhan Şaik Gökçay, a.g.y., s. 105.

"Beşinci Baba Nazlı Kolu" bölümünde de mukallitlerle ilgili bir cümle vardır. Danışman'ın yayınında bu cümle şöyledir: "Oğlu Arnavut Kasım taklidinde söz sahibi bir mukallittir" (s. 315). Gökyay'ın yayınında ise şöyledir: "Oğlu Arnavüd Kasım taklidinde mukallid-i sahib-i kelimashara idi" (s. 307).

Yine "Yedinci Çelebi Kolu" bölümünde mukallitlerden söz edilir ancak Danışman burada da Türkçeleştirirken taklit olarak bile değinmemiştir. Yine Gökyay'dan aktarmak zorundayız: "...hanende ve sazende ve mukallidler peyda idüp..." Görüldüğü gibi Danışman mukallit sözcüğünün budamıştır. (Gökyay, s. 308; Danışman, s. 316).

Evliya Çelebi "Tokuzuncu Cevahir Kolu'ndan söz ederken bunların 200 nefer olduğunu, Galata'da oturan Rum ve Ermenilerin kuyumculuk, cevahircilik gibi işler yaptıklarından bu adı aldıklarını söylemişlerdir. Bunların efradının da Rum ve Ermenilerden oluştuğunu belirtiyor. Danışman'ın yayını mukallidi vurgulamadığından yine Gökyay'dan aktarmak zorundayız.

"Evvela ser-çeşmeleri Pehlevan-ı Laskari dirler bir taze veled-i cevahirkar dilberdir, çiğnebazlık dave pişkarlıkta ve'l-hâsıl her lu'bedebazlıkta âb-ı tâb viren bu cevahircidir. Ve hüb-âvâz üstad-ı kâmil hânende ve mukallittir. Ve karındaşı Üşkûli, Ermeni taklide sihirdir".¹¹

Zuhuri Danışman yukarıdaki metnin tamamını yayınına almamıştır. Ben geri kalan bölümü, bizi ilgilendirdiği kadarıyla aktarmak istiyorum:

"Vasiloğlu, çingene taklidi ve'l-hâsıl kırk yedi pâre taklid icad edüp kâr-ı lu'bedebazlığa bir gayr-ı âb-ı tâb virüp Cevahir kolu demekle şân şöret bulmuşlardır. Her taklitlerinde adem gelmeden enisi ender ve mümtaz ve müstesnâ tersâ-peçe ve mug-peçe rakkas civânları var kim..."¹²

Dedikten sonra rakkaselerin özelliklerini ve adlarını da vermiştir. "On ikinci semmür-kaş kolu" maddesinde ise "mukallit" adı verilmemekle birlikte Yahudilerden oluşan bu kolun taklitlerini mukallitlik olarak yorumlayabiliriz. Çünkü Yahudilerle Çingenelerin atışmaları ünlüdür. Yahudiler, taklitlerinde Çingene kadını bir Yahudi ile yakalayıp zina suçunun gerektirdiği biçimde işkence yapmalarını, Evliya Çelebi (temaşadır) diye açıklamıştır. Burada kafasına işkembe geçirilip eşeğe ters bindirilen Çingene kadın ve onunla yakalanan Yahudinin de taklitleri söz konusudur.

c) Evliya Çelebi Seyahat-nâme'sindeki Mudhikler

Seyahat-nâme'de "el-Faslül-hamis ve erba'in Esnaf-ı lu'bedebazan-ı sazendegan-ı mudhikan" başlığıyla 307. Sayfada yer alan bu bölümü, Danışman yayınında, 314. Sayfada "Hokkabazlar ve Güldürücüler" olarak

¹¹ A.g.y., s. 308.

¹² A.g.y., s. 308.

çevirmiş. Yani mudhik karşılığı olarak güldürücü sözcüğünü kullanmış. Mukallit karşılığı olarak da taklitçi sözcüğünü koyduğunu anımsayacak olursak, bunların "kollar" içindeki yerini incelemeden önceki açıklamayı Danışman'dan aktarabiliriz:

"İstanbul'da bir padişah düğünü, yahut fetih sevinci yahut âyân ve eşraftan birinin düğünü veya sünneti olduğu zamanlarda hanendeler, mutribler, rakkaslar, pişekarlar, daire çalanlar, güldürücüler, taklitçiler, yetmiş tastan feleğin çemberinden geçmiş şehir oğlanları bir araya gelip bu düğünlerde bir gün, bir gece, iki gün, beş gün oynayıp her gecesinde ev sahibinden bir kese kuruş bahşiş alırlar. Düğünde bulunan safa ehli yarıdan daire toplayıp sabaha dek bir düğünde bin kuruş peyda eden üstadlar vardır. Bunlar üç yüz kadar olup sınıflarına (kol) denir. Seyre değer bir sınıftır. Bunları gördüğümüz şekilde tarif etmek istersek *Sitayışnâme-i mutriban* adıyla kocaman bir kitap meydana gelir. Bu esnaf 12 koldur." ¹³

Bu 12 kol içinde mudhikleri "Sekizinci 'Akide kolu" maddesinde görüyoruz. Bunlar 300 nefermiş. (Danışman bunu belirtmemiş). Başları Pehlivan Eyup'muş. Şair, katip, zarif, hanende ve seyyahmış. İstanbul halkının bu işe iltifatlarını görek üç bin riyal harcayıp bir kol meydana getirmiş. Geçim erbabı ve nimeti bol olduğundan bütün bilgi erbabını başına toplamış. Bir anda Sultan İbrahim'in malumu olmuş. Çünkü fasih dilli erbabı, Hezarfen (bin fenli) üstad hanendeleri, güldürücü ve ruh okşayan mutribleri varmış. Bilhassa Süğlün Şah, Mahmut Şah, Çerkez Şah, Nazlı Yusuf gibi ay parçası nevcivanları, kalın canfes kumaşlı, sırmalı ve yaldızlı, dört parça etekliklerle muhabbet meydanında irem bağı tavusları gibi yürürlermiş. Bir bahçe ve bahçıvan taklidi icat etmişler ki, görmeye değermiş.

Gökyay'ın yayınında "el-Faslü'b-salis ve erba'in Esnaf-ı hanendagan-ı mutriban-ı rakkasan" bakişli bölümünde mudhiklere şöyle yer verilmiştir:

"İslâmbol'un dört mevleviyet yerinde ne kadar hanende ve sazende ve mutriban-ı rakkasan pişekar, da'irezan ve mukallidan-ı mudhik ve kaşmıran var ise ve ne kadar veled-i zina zengar ve nebtiz rend-i cihan feleğe kemend atmış şehir oğlanları var ise anları beyan ider." ¹⁴

Bu bölümün sonlarında mudhik Küçük Ali Çelebi'den söz edilir ve onun için "hem hanende ve müezzın mudrik ve hoş sohbet felekzade harabati çelebidir" denilir. ¹⁵

ç) Evliya Çelebi Seyahat-nâme'sindeki Kıssahan ve Meddahlar

Daha önce açıkladığımız gibi İran'da peygamber kıssalarını okuyan kişilere kıssahan denildiğini biliyoruz. Bizdeki adıyla meddah olan bu kişiler

¹³ Zuhuri Danışman, ss: 314-315.

¹⁴ Orhan Şaik Gökyay, s. 301.

¹⁵ A.g.y., s. 302.

18. yüzyıla kadar yalnızca dinsel konuları ve destanları anlatan kişiydi. Konumuz 17. yüzyıl olduğuna göre ve Evliya Çelebi'nin eserinde genellikle birlikte ele alınan bu kişileri ben de aynı biçimde inceleyeceğim.

Gökyay'ın yayınında "Evşaf-ı meddahan-ı Sultan ve vüzera ve â'yân" başlığıyla yer alan kişilerin Danışman, "Paşa, vezirler ve â'yânın meddahları" başlığıyla çevirmiştir. Burada şu bilgiler verilir: Bunlar 80 kişiymişler. Bu kişiler, tahtı revanlar üzerinde, ellerinde çevkan, bellerinde mecmualar olup fesahat ve belagat üzere kıssalar okuyarak geçerlermiş. Pirleri Suhayb-i Rumi'ymiş ki, Hazreti Muhammed'in meddahıymış. Bu kişi İslamiyet'ten *Antrename* okurmuş. Sonra *Hamzaname*'yi düzenlemişler. Hicret'in 261. yılında "Eb-ül-Meali" bu esere parlaklık verip 60 cilt yapmış. Rum meddahları bu 60 cildi fihrist yaparak 360 cilt *Hamzaname* yapmışlar. Suhayb-i Rumi, Peygamber'in karşısında Uhud, Mekke, Bedr, Huney gazalarını okudukça Hazreti Muhammed ferahlar ve ona ihsanlarda bulunurmuş.

Suhayb hakkında Firdevs-il Ahbar da "benim havzımdan ilk su içecek olan Suhayb-i Rumi'dir." hadisi şerifi rivayet edilmiştir. Bu kişi 110 yaşında ölmüştür. Mezarı Sivas'ın doğu tarafında, yalçın bir kaya üzerindeymiş. Kemerini Hazreti Muhammed'in önünde Hazreti Ali bağlamış. Evliya Çelebi onun için, "Meddahların ve ahilerin silsilesi ana müntehidir" demiştir.¹⁶

Evliya Çelebi, kıssahanlar ve meddahlara "Murad Han'ın Adetleri" ve "Bursa'nın Büyük Çarşısı" nı anlatırken değinir. Yine Malatya ve Erzurum gezilerinde onun meddahlar hakkında bilgiler verdiğini görüyoruz. "Murad Han'ın Adetleri"nin "Fünun-ı ahir" bölümünde şu bilgilere rastlamaktayız: Kış, yaz, her Cuma gecesi bilginleri, şeyhleri, hafızları toplayan Murat Han, onları bilimsel konular üzerinde konuştururmuş. Cumartesi gecesi ilahi okuyanların, hanendelerin, saz çalanların nağmelerini dinlermiş. Pazar geceleri Tifli, Cevri, Nef'i, Arzi, Nedim, Nisari, Beyani, İzzeti gibi şairlerin şiirlerini dinleyip onlarla konuşurmuş. Pazartesi gecesi Kör Hasanoglu, Damadı Musallı Çelebi, Mukallit Çofüt Hasan, Akbaba, Sarı Celeb, Çakman Celeb, Simitçioğlu, çengilerden Pıtıkoğlu, Papül Kolu, Osman Kolu, Nazlı Kolu, Ahmet Kolu ve şehir oğlanları kolları bir araya gelir, sabaha kadar *Hüseyin Baykara Meclisleri* yaparlar, padişah da onları seyredermiş.¹⁷

Özdemir Nutku, Çakman Çelebi'yi "onyedi dilde hikaye anlatan bir kıssahan" olarak yorumlamıştır.¹⁸

Evliya Çelebi, "Bursa'nın Büyük Çarşısı" nı anlatırken önce kahvehanelerden söz eder. Bursa'da 75 kadar kahvehane vardır. Çalgıcılarla okuyucular günde üç defa *Hüseyin Baykara Fasılları* ederlermiş. Her

¹⁶ A.g.y., s. 225.

¹⁷ A.g.y., s. 105.

¹⁸ Özdemir Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikayeleri*, s. 29.

kahvehanede gazel okuyalar varmış ki, insanı mest ederlermiş. Meddahların başı "Kurban Alisi Hamza" adında bulunmaz birisiymiş. Meddah Şerif Çelebi, Firdevsi'nin *Şahname* adlı eserini okuyunca herkesi hayran edermiş. Kıssahan Harşene Mahmut, Kara Fizuz, Tireli Ali Bey, Eba Müslim Teberdari okumada sanki Siyer-i Veysi sahibi imişler. Kısacası Bursa kahvehaneleri bir okul, bir eğitim yeriymiş.

Evliya Çelebi "Erzurum"dan söz ederken halkın dilinden ve halinden de örnekler vermiştir. Konuşmaları şu edadaymış: "Harda idin", "neredeydin" demekmiş. Daha bunlar gibi pek çok örnek vardır. Bu da bize 17. yüzyıl ortalarında Erzurum'da Azeri ağızıyla konuşulduğunu göstermektedir. Fakat bilim erbablarının doğru ve güzel konuştuklarını söylüyor Evliya Çelebi. Marifet sahipleri, hele Hattat Ömer Çelebi'si çok ünlüymüş. Bilgi sahiplerinin eğlencesi olarak "Hamza Meddahı Kasap Kurt" (Yani *Hamzaname* okuyup anlatan kişi) Şehbaz, Hayalbaz, Kandillioğlu, Diyarbekirli Yahya, Şakirdi Hanende Veysi Çelebi en ünlüleriymiş.

Evliya Çelebi bir gezisinde Karadeniz'de bir deniz kazası geçirip günlerce ölümle boğuşur. Bu boğuşma sırasında aynı yazgıyı paylaşan ancak onun kadar şanslı olmayan Bursalı bir kıssahanın Karadeniz'deki serüveni şöyledir.¹⁹

Evliya Çelebi, Kırım'dan 150-200 kişiyle bir şavkaya biner ve Karadeniz'e açılır. Ancak bu şavka batır, herkes can derdine düşer. Evliya Çelebi'yle birlikte daha 7 kişi denizdeki nice boğuşmalardan ve atlatılan bir çok badirelerden sonra bir sandala binme şansını yakalarlar. Yolculardan kimisi denizde batmış, kimisi de bir levha parçası üzerinde canını kurtarmak için can pazarında pazarlık eder olmuşlar. Bazıları da canla başla yüzerek sandala gelmeye başlamış:

"Kıssahan Emir Çelebi geldi. Kolundan yapışıp onu sandala aldık. Lakin onu bildik ki bu gidişle bizim sandalın batması da muhakkaktır. Hemen dalkılıç olup gelen adamları kılıçla men etmeye başladık. Bu hal ile gemiden epey açıldık. Hiç bir tarafta insandan nam ve nişan kalmadı. Bir yükselip bir batarak gidiyorduk. Fakat kayık içinde kavuklarımızla su boşaltmaktan ve kışın şiddetinden bitkin kaldık. O aralık gördük ki, Menküp Kadısı Ali Efendi, deniz kızı gibi yüzerek bizim sandala yakın geliyor. Durduk. Geldiğinde sanki Kudret eli bizim sandala onu kaptı kondu. Şimdi 10 kişi olduk. Yasin okuyarak, denize su boşaltarak gidiyorduk. Hepimiz hayattan ümit kesmiştik. Bir gün, bir gece şu sandalla denizin üstünde gezdik. Hepimiz sonbahar yaprağı gibi titriyorduk. O sırada Kadı Ali Efendi ile Kıssahan Emir Çelebi zatülcenb hastalığına tutularak merhum oldular. Cesetlerini denize attık."²⁰

¹⁹ A.g.y., s. 31.

²⁰ N. Atsız, a.g.y., ss: 196-200.

Evliya Çelebi, "Malatya'daki Mesire Yerleri"nde meddahlara şöyle değinmiştir:

"Bu mesirenin her köşesinde güna-gün sohbetler olunur.Kimi mübahase-i ilm eder, kimi edebiyat ve eş'ar okur, kimi meddah u kıssahanları dinler, kimi mukallid ve mudhiklerle eğlenir. Kimi saz ve kimi söz ile taraf taraf *Hüseyin Baykara Fasılları* ederler ki vafında lisan kısırdr."²¹

Mustafa Nihat Özön, *Seyahat-nâme* üzerinde oldukça ilginç bir çalışma yapmış. "Sansürce Çıkarılmış Parçalar"dan oluşan bu çalışmanın "Kardeş Katili" bölümünde Bitlis'li bir kıssahanın da adına rastladım: Molla Dilaver İsfahani. Gerek meddahlıkla ilgili geniş bir makalesi bulunan Fuat Köprülü, gerek Metin And, gerekse konuyla ilgili en geniş araştırmayı yapmış Özdemir Nutku bu kıssahandan söz etmemişler.

Kıssahan Molla Dilaver İsfahani, Bitlis'lidir. Ancak Evliya Çelebi'nin amacı bu kıssahani tanıtmak olmadığı için bu kişi hakkında özel bilgiler edinemiyoruz. Yalnızca arkadaş gurubu içinde davranış ve sözlerinden onun hazır cevap ve şakacı olduğunu anlıyoruz.

Melek Ahmet Paşa Van valiliğinden azledilince onun adına kalmış bazı vergileri almak üzere Bitlis hanının yanına Evliya Çelebi gitmiş. Eski hanın gelmesi üzerine durumun değiştiğini görünce, orada hapis gibi kalmış. (Cilt: 2, s.15), Buradan kaçmak çarelerini araştırıp dururken (Cilt 2, s. 30) bazı olaylar olmuş. Olay, odasında birlikte uyuduğu genç Bitlis hanının kardeşi tarafından öldürülmesidir. Sansür bu bölümü olduğu gibi çıkarmıştır.

Bitlis'te Kıssahan Molla Dilaver İsfahani'yle de tanışan Evliya Çelebi, orada Ziyaettin Han, büyük kardeşi Bedir Bey, küçük kardeşi Nuruddehir Bey, çeşnigirbaşı Mustafa Çelebi olmak üzere altı kişi hamama girerler. Hamam serüvenlerini anlattıktan sonra odasına giden Evliya Çelebi yukarıda sözünü ettiğimiz cinayete tanık olur. Kıssahan Molla Dilaver İsfahani, burada kıssahan mesleğiyle ilgili olarak değil, herhangi bir tanıdık olarak ele alınmıştır. Olayların gelişimi içinde yer yer adı geçer. Evliya Çelebi'nin hamamda ona şaka yollu takılması, kıssahandan başkasına latife yapmaması bu kişinin baştan beri sözü edilen "rind" yönünü göstermektedir.²²

²¹ Zuhuri Danışman, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* 6, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1970.

²² Mustafa Nihat Özön, *Seyahatnâme-Onyedinci Asır Hayatından Levhalar* (Sansürce Çıkarılmış Parçalar), Cilt: 3, Akba Kitabevi, İstanbul 1945. ss: 76-85.

KAYNAKÇA

- AND, Metin, **Geleneksel Türk Tiyatrosu**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1985.
- ATSIZ, N., **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden Seçmeler**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1971.
- DANIŞMAN, Zuhuri, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 1-2-3**, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1969.
- DANIŞMAN, Zuhuri, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 4-5-6-7-8-9-10-11**, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1970.
- DANIŞMAN, Zuhuri, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 12-13**, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1971.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini)**, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996.
- NUTKU, Özdemir, **IV. Mehmet'in Edirne Şenliği**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972.
- NUTKU, Özdemir, **Meddahlık ve Meddah Hikayeleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1978.
- NUTKU, Özdemir, **Tarihimizden Kültür Manzaraları**, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1995.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, **Evliya Çelebi (Gördüklerim) 1-2**, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul 1976.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, **Seyahatnâme-Onyedinci Asır Hayatından Lavhalar 1-2**, Akba Kitabevi, İstanbul 1939.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, **Seyahatnâme-Onyedinci Asır Hayatından Lavhalar 3 (Sansürce Çıkarılmış Parçalar)**, Akba Kitabevi, İstanbul 1945.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, **Evliya Çelebi-Seyahatnâme (Giriş)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.